

ВІТЧИЗНА, ОСОБИСТІСТЬ І ГРОМАДЯНСЬКІ ЦІННОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**MOTHERLAND, PERSONALITY AND PUBLIC VALUES IN UKRAINIAN HISTORIC-AND-PHILOSOPHICAL DISCOURSE OF THE FIRST DECADE OF THE 20TH CENTURY.****Соколова О. М.,**

аспірантка, Національний університет біоресурсів і природокористування України (Україна, Київ), e-mail: sokolova9403@ukr.net

Sokolova O. M.,

postgraduate student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine), e-mail: sokolova9403@ukr.net

У статті обстоюються положення, що для українських мислителів досліджуваного періоду характерним є прагнення артикулювати на такому змісті й спрямованості вищих потреб, які б зближували людей, сприяючи розвитку прийнятних для інших умов співжиття, були б чинником національного об'єднання в умовах формування громадянського суспільства. Саме завдяки цьому вищі потреби національної особистості завжди співвідносні із життєвими цінностями, особливостями індивідуального та соціального світовідношення. Увиразнюючи останні, вони пропонують новий спільний простір життєвої активності індивідуумів та соціуму, їх поєднання.

Ключові слова: особистість, нація, відповідальність, свобода, патріотизм, національна гідність.

The article maintains the provision that, of Ukrainian thinkers of the period under study, it is characteristic to strive for articulating on such a sense and orientation of the highest needs, which would make people closer assisting in developing the conditions of cohabitation acceptable for the others, would be a factor of the national consolidation in the conditions of the formation of public society. Just thanks to this, the highest needs of the national personality are always comparable with life values, peculiarities of individual and social world relationship. Emphasizing the latter, they propose a new joint space for life activity of individuals and social medium, their consolidation.

Keywords: personality, nation, responsibility, freedom, patriotism, national dignity.

Буття людини в суспільстві може, а, зрештою, й повинно відзначатися якістю особистості, як адекватного способу відкритості та самореалізації індивідуальності в суспільних, національно-культурних процесах [Див. напр.:6]. У світлі цього серед актуальних історико-філософських та соціальних проблем пильна увага в сучасних дослідженнях, зокрема, приділяється походженню, історичному генезису, умовам і перспективам формування громадянського суспільства як "простору" життєтворчості

особистості. Суспільство упродовж історичного розвитку проходить різні етапи утвердження, вироблення історично, етнокультурно визначених форм та інституцій взаємодії із природою. Громадянське суспільство зароджується в умовах нової та новітньої західноєвропейської історії. Його визначальний репрезентант – активні прояви в усіх сферах життя громадянина, вільної особистості, яка, володіючи правами, демонструючи відповідний рівень розвиненості свідомості, розуміння особливостей і тенденцій суспільства, спромагається брати на себе відповідальність – людини-громадянина, як епіцентру соціокультурних процесів, відзначеної якостями громадянськості в умовах національної незалежності. Лише національна незалежність, вільний національно-культурний розвиток заснованого на демократичних цінностях суспільства, тобто, за умови зосередженості поступу на людській індивідуальності формуються та зміцнюються умови для "громадянської нації". "Громадянська нація вбачає свою ідентичність не в етнічно-культурній єдності, а в практиці громадян, які активно користуються своїми демократичними правами на участь і спілкування. Ці республіканські компоненти громадянської спільноти – щось зовсім інше, ніж дополітична єдність на основі походження, певної традиції і спільної мови" [3, с. 345]. У першу чергу при цьому у дійсності розгортається процес виховання та морально-інтелектуального утвердження відповідної зазначеним тенденціям особистості, яка, практично реалізуючи останні, життєздійснюється як громадянин "громадянської нації", вихованої етнокультурним, історичним, політичним поступом та утвердженням зобов'язально-відповідальної особистості. З погляду громадянської спільноти "початкове злиття національної свідомості з республіканськими переконаннями виконувало тільки функцію каталізатора" [3, с. 345]. Адже, скажімо, нині отримання громадянства в умовах "громадянської нації" – це, у певному сенсі, завжди необхідність у "стислій формі" проходження історичного шляху її утвердження: член громадянської нації повинен відповідати за своїми особистісними якостями умовам буття громадянської нації, бути національно свідомим, відповідальним. "Той, хто сподівається отримати громадянство, мусить бути здатний і бажати стати членом даної історичної спільноти, долучитися до її минулого й майбутнього, до її способу життя й інституцій, у рамках яких її члени думають і діють. У суспільстві, що цінує незалежність і волевиявлення своїх членів, це вочевидь не вимога чистого послуху. Радше це вимога знати мову й культуру і визнавати ті інституції, які виховують громадян, здатних приймати самостійні й відповідальні рішення" [Цит. за: 3, с. 358-359]. Коли в новій та новітній історії держава, національна культура конституювалися в статусі визначальних умов буття людини-громадянина і громадянського суспільства. З одного боку, беззаперечна взаємозініційованість історичного поступу громадянських цінностей та

політичних структур і розвитку індивідуально-особистісних якостей, а з іншого боку, доконечність, також із врахуванням внутрішніх потреб, поглиблення відносин з іншими націями. Природно, що зазначені процеси успішно здійснені у максимально відповідних цілям та завданням розвитку й збагачення громадянськості особистості формах демократії, свободи, відповідальності, патріотизму. Тому розуміння національної гідності особистості окреслюється ступенем її відповідності чинникам національно-культурної визначеності та буття, рівнем усвідомлення її особистісної відповідальності по відношенню до існуючого світу соціуму, національної культури. Національна гідність і відповідальність, відтак, завжди мають бути представлені у процесах індивідуально-особистісного життєздійснення як своєрідна гарантія його майбуття. Образ національно свідомої особистості є необхідною, максимально сприятливою для людського буття, в умовах соціальної дійсності, людських взаємин та співіснування. У сфері громадянського суспільства, як унормування суспільного співіснування людей, національне завжди є чинником визначення його атмосфери, покликане бути сприятливим першому. Разом з тим, і громадянське суспільство, його інституції, а в першу чергу – системи виховання й освіти, максимально зацікавлені в розвиненні національній свідомості, самосвідомості, рівня національної ідентичності.

Індивідуальність є “іпостассю” формування, утвердження проявів, загальним “шляхом” особистісного самоздійснення людини у її якостях. Але, вочевидь, особистість не залишається “невразливою” у життєвих її процесах, що доконечно обертається нівелюванням її неповторності. Процесами життєтворчості індивідуальною постає особистість, конституївана в умовах громадянської, культурної активності. “Виникнення модерної української нації можна розуміти як наслідок взаємодії соціальних сил та ідей. Суспільні перетворення, які відбувалися на українських землях упродовж XIX ст., підготували народ для сприйняття національної ідеології, розробленої працею кількох поколінь інтелектуалістів. Хоча на шляху формування й зміцнення громадянської зрілості українців, зазначає І. Лисяк-Рудницький, з боку імперської влади створювалися численні перешкоди, які зазначені процеси відтягували на десятиліття, але все ж не на “довшу мету” [5, с. 532].

Критерії прогресивності соціально-філософських концепцій засновані на, у першу чергу, обстоюванні особистісної самодостатності, свободи життєдіяльності людини і суспільного буття, міжособистісних відносин та існування спільнот: завдяки реалізації свободи спромагається самоздійснюватися людині в усіх аспектах її існування і як особистість – у проявах внутрішніх, інтелектуально-духовних, свого сумління, і в сферах суспільно-політичній та матеріально-виробничій [Див. напр.:4]. Тому в цілому визнавалося, що людський індивідуум та його права, як вищі цінності, можуть і повинні розглядатися у

статусі беззастережно пріоритетних у відношеннях із нацією, суспільством, державою чи окремими об’єднаннями і групами: права і свободи людини були тим незмінним за жодних умов стрижнем, навколо якого “горизонтально” та “вертикально” можуть і повинні об’єднуватися усі форми суспільного буття, політичної активності й культурної творчості, зманіфестовуючи ідеї гуманізму, демократії і свободи. В опублікованому 1905 року “Одвертому листі до галицької української молодіж” І. Я. Франко, зокрема, зазначав: “Ми мусимо навчитися *чути себе українцями* – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. І се почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції” [10, с. 443]. “Ми повинні – всі без виїмка – поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурним стані, познайомитися з її природними засобами та громадянськими болячками ...” [10, с. 443]. Але, більше того, на переконання І. Я. Франка, необхідно “... засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кожним її частковим, локальним болем і радувалися кожним хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головнo, щоб ми *розуміли* всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частиною його” [9, с. 443]. Національна особистість – статус людського буття, що віддзеркалює, у першу чергу, прояви її зобов’язальності *щодо своєї вітчизни*, можливості встояти у цих зобов’язаннях, не втрачаючи змістовної наповненості національно-культурних зв’язків та політичних завдань, збереження та примноження національно-культурних здобутків. Загалом, послаблення чи навіть втрата інтересу до своєї нації, її історичного минулого та до сучасних національно-культурних, політичних процесів національного буття є проти-природним станом, що, вочевидь, внаслідок його усе більшої незмістовності, позначається втратою сенсу. Національно-світоглядом епіцентром при цьому постає *ідея вітчизни*, як інтегруючого чинника національно-культурних, історичних, соціально-політичних умов, потреб і завдань життєздійснення людини та її особистісних проявів.

Для українських мислителів початку XX століття І. Франка, М. Грушевського, Лесі Українки, В. Липинського, М. Міхновського розуміння вітчизни в якості беззаперечно визначальних, “формотворчих” чинників представляють свобода розвитку людської особистості, вільний національно-культурний розвиток і національна незалежність та громадянські цінності як засадничі умови соціального організму. Так, за виразом М. Міхновського: “... Коли справедливо, що пишний розцвіт індивідуальності можливий тільки в державі, для якої плекання індивідуальності є метою, - тоді стане зовсім зрозумілим, що державна самостійність є головна умова існування націй, а державна незалежність є національним ідеалом в сфері міжнаціональних відносин” [8, с. 425]. Скажімо, для М. Міхнов-

ського ідея націоналізму розглядалася, як природно відповідна сучасним вимогам розвитку людської індивідуальності – космополітизму та гуманізму, бо ж останні – як “продовження” націоналізму. “Космополітизм розширює, розповсюджує ідеї вітчизни на цілий всесвіт” [7, с. 67]. Але “спілка спілок” реально здійснима щонайперше, вочевидь, завдяки історичному формуванню “єдності” спілок людей, які сформовані на засадах історичного досвіду природного переживання кожним індивідом своєї спільності з іншим представником спілки завдяки історично й культурно виробленим етнокультурним, національним та етносоціальним пріоритетам [Див. напр.:1]. Так, “окремі спілки найлегше можуть закладатись (розуміється, без примусу, без насилля державної ідеї) іменно поміж людьми, які вже з’єднані самою природою через спільну мову, психічну схожість, культурну близькість, здебільшого через економічну солідарність ...” [7, с. 67]. В опублікованій 1907 року статті “Свобода і автономія” І. Я. Франко зазначав, що сучасний розвиток “всіх громадянських сил” може й повинен здійснюватися за умов перебудови “всього громадського устрою”, вирішення питань демократизації суспільних інституцій та національно-культурного розвитку. На переконання українського мислителя, “розуміти азбуку державно-політичного життя” значить вибудувати для усіх мешканців країни вигідну і простору хату”. А для цього необхідне “найбільше скуплення духа і уваги на те, щоб винайти дорогу справжнього відродження суспільства” [11, с. 466]. Лише в органічній єдності зазначених складових набуває реального, відкритого до майбутнього боротьба за національне звільнення та вільний розвиток людської індивідуальності завдяки сформованим умовам громадянського суспільства. Так, за словами М. Міхновського: “Нехай кожен з нас пам’ятає, що коли він бореться за народ, то мусить дбати за весь народ, щоб цілий народ не загинув через його необачність” [8, с. 433]. “Цілісність” народу, вочевидь, може й повинна конституюватися щонайвищим поцінуванням кожної індивідуальності кожної людської особистості, гідного й відповідального його представника. “... Шлях для справді тривкого і плодочного розвою ... ґрунтується на першому принципі всякого громадського життя – *пошані до чоловіка*, до його кровних інтересів, до його природних, невідчужених прав, таких як свобода слова й організації, як нетиканість домашнього огнища без суду, як свобода заробітку та переселення” [11, с. 467]. Демонструє позитивно-творче начало в умовах життєбуття та формах культури внутрішньо цілісна індивідуальність, спмагаючись встояти у потоці змін і привносити свій, “вищий” смисл у події та процеси громадсько-політичного, національно-культурного розвитку, демонструючи гідність своєї зобов’язаності. Перебування на рівні творчої індивідуальності відзначається адекватними “двобічними” спрямуваннями (щодо й індивіда і громадянського суспільства) позитивним їх взаємопов’язуванням

завдяки зобов’язанням. Тому І. Я. Франко і наголошував: “... Думаю, що покликком нашим усю пору не може бути ані автономія *sans phrase*, ані федералізм *sans phrase*, але все і всюди: *повна політична воля і рівність кожної людської одиниці, забезпечення її людських прав, а вже на тій основі автономія національності*” [11, с. 473]. Історичний поступ нації, національно-культурного буття синтезуються утвердженням особистісності “громадянської нації” і розгортається на основі постійного *вибору* тих чи інших суспільних, державно-політичних форм та їх практичної реалізації на засадах відповідних національно-культурних цінностей.

Українська нація для української людини, як для національної особистості, безперечно, є нацією унікальною. Але для вихованої на засадах єдності високої культури громадянськості та національно-культурних цінностей такими сприймаються усі нації. “Будь-яка інша нація, що розглядається сама у собі, з *любов’ю*, - рівною мірою є унікальною” [2, с. 131; підкреслено мною – О.С.]. Національно-об’єднавчі ідеї І. Франка, В. Липинського, М. Грушевського, Лесі Українки, В. Винниченка, Д. Донцова, зманифестовуючи особистісні начала людини, були великою мірою спрямовані проти упродовж тривалого історичного періоду зреалізованого в Україні колоніальним режимом психологічного насильства. Особистість же – це відвага тут-буття людини: людина як особистість відважується на возз’єднання минулого та майбутнього своєю життєтворчістю як самоздійсненням, формотворенням сучасності. А тому пере-буваючи у першу чергу у сучасності (особистість завжди сучасна!) нині представляючи своїм життєздійсненням майбутнє, органічно закорінена у минулому, особистість завжди, тією чи іншою мірою, звернена до вічності. І це відповідає її загальним буттійнісним спрямуванням. Для індивідуальності особистості характерна буттійнісна надмірність, позаяк ідеї, починання, як “ініціатори” її життєздійсненості, є умовами її життєтворчості, особистість при цьому ніби “продовжена назовні” - “*самопоновлюючись*”. Дієвість реалізації обов’язку демонструє сповнення поваги як до минулого, так і майбутнього, що і поширюється у дійсності возз’єднанням особистісним життєздійсненням екзистенціальної закоріненості національно-культурного досвіду та потреб і соціальних умов.

Безперечно, істотну роль у формуванні, утвердженні української політичної нації виконувало духовно-культурне життя, роль української інтелігенції, що виходила на передні позиції, особливо активізуючись, у перші десятиліття ХХ століття. Національна особистість була покликана володіти цілістю свого існування та життєпроявів, невтраченістю можливостей себе, синтезуючи внутрішній зміст національної ідеї, зманифестовуючи ступінь розвиненості національної самосвідомості, у тому числі й моральної розвиненості, критики та самокритики. Але дана можливість реалізується практично завдя-

ки активізації відповідної діяльності національної особистості, яка має перебувати у “необхідному місці та часі” національно-культурного буття, коли для неї дана потреба стає необхідною – вона не здатна її обійти. Національна – це особистість, яка спробається перебирати на себе позицією своєї життєдіяльності від “імені нації”, коли завдання, цілі, ідеали та інтереси останньої сприймаються, переживаються та реалізуються процесами її життєздійснення в умовах громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Борусевич О. Етносоціальні пріоритети українців // Віче. – 1999. - № 11. – С. 105 – 109.
2. Вейль С. Укоренение. Письмо клирику. - К.: Дух і Літера, 2000. - 350 с.
3. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність // Націоналізм: Теорії нації та націоналізму. Від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера. Антологія. – 3-тє вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД “Простір”, “Смолокип”, 2010. – С. 341 – 359.
4. Гошовський М.М., Кучерявий І.Т. Ідея прогресу в соціальній філософії. – К.: Вища шк., 1993. – 159 с.
5. Лисяк-Рудницький І. Доля України в новітній історії // Історія філософії України: Хрестоматія. – К.: Либідь, 1993. – С. 521 – 541.
6. Максютя М.С. Онтологія особистісності: Монографія. – К.: ПАТ “ВІПОЛ”, 2013. – 256 с.
7. Міхновський М. Націоналізм – всесвітня сила // Націоналізм: Теорії нації та націоналізму. Від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера. Антологія. – С. 66 – 68.
8. Міхновський М. Самостійна Україна // Націоналізм: Теорії нації та націоналізму. Від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера. Антологія. – С. 425 – 433.
9. Франко І. Поза межами можливого // Націоналізм: Теорії нації та націоналізму. Від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера. Антологія. – С. 434 – 446.
10. Франко І. Я. Одвертий лист до галицької української молодіжі // Франко І.Я. Вибрані суспільно-політичні і філософські твори. – К.: Держполітвидав, 1956. – С. 443 – 451.
11. Франко І. Я. Свобода і автономія // Франко І.Я. Вибрані суспільно-політичні і філософські твори. – К.: Держполітвидав, 1956. – С. 465 – 474.

References

1. Borusevych O. Etnosotsialni priorytety ukrainsiv // Viche. – 1999. - № 11. – S. 105 – 109.
2. Veil S. Ukorenjenje. Pysmo klyryku. - K.: Dukh i Litera, 2000. - 350 s.
3. Habermas Yu. Hromadianstvo i natsionalna identychnist // Natsionalizm: Teorii natsii ta natsionalizmu. Vid Yohana Fikhte do Ernesta Helnera. Antolohiya. – 3-tie vyd. / Uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi. – K.: VD “Prostir”, “Smoloskyp”, 2010. – S. 341 – 359.
4. Hoshovskyi M.M., Kucheriavyi I.T. Ideia prohresu v sotsialnii filosofii. – K.: Vyshcha shk., 1993. – 159 s.
5. Lysiak-Rudnytskyi I. Dolia Ukrainy v novitnii

istorii // Istoriia filosofii Ukrainy: Khrestomatiia. – K.: Lybid, 1993. – S. 521 – 541.

6. Maksjuta M.Ie. Ontolohiia osobystisnosti: Monohrafiia. – K.: PAT “VIPOL”, 2013. – 256 s.

7. Mikhnovskyi M. Natsionalizm – vsesvitnia syla // Natsionalizm: Teorii natsii ta natsionalizmu. Vid Yohana Fikhte do Ernesta Helnera. Antolohiya. – S. 66 – 68.

8. Mikhnovskyi M. Samostiina Ukraina // Natsionalizm: Teorii natsii ta natsionalizmu. Vid Yohana Fikhte do Ernesta Helnera. Antolohiya. – S. 425 – 433.

9. Franko I. Poza mezhamy mozhlyvoho // Natsionalizm: Teorii natsii ta natsionalizmu. Vid Yohana Fikhte do Ernesta Helnera. Antolohiya. – S. 434 – 446.

10. Franko I. Ya. Odvertyi lyst do halytskoi ukrainskoi molodizhi // Franko I.Ya. Vybrani suspilno-politychni i filosofski tvory. – K.: Derzhpolityvdav, 1956. – S. 443 – 451.

11. Franko I. Ya. Svoboda i avtonomiia // Franko I.Ya. Vybrani suspilno-politychni i filosofski tvory. – K.: Derzhpolityvdav, 1956. – S. 465 – 474.